

Araştırma Makalesi/ Research Article

SSCB'nin Dağılmasına Giden Sürecin Yabancı Basındaki Yankılarının Bir Örneği: The Times (1-19 Ocak 1990)

Zeynep Akarşlan*

(ORCID: 0000-0002-3134-2332)

Makale Gönderim Tarihi
05.10.2024

Makale Kabul Tarihi
27.11.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Akarşlan, Z., "SSCB'nin Dağılmasına Giden Sürecin Yabancı Basındaki Yankılarının Bir Örneği: The Times (1-19 Ocak 1990)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (Mart 2025): 1-32.

APA: Akarşlan, Z. (2025). SSCB'nin Dağılmasına Giden Sürecin Yabancı Basındaki Yankılarının Bir Örneği: The Times (1-19 Ocak 1990). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 1-32.

Öz

Mihail Sergeyeviç Gorbaçov'un 1952 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne katılarak başladığı siyasi kariyeri, 1980 yılında Politbüro üyeliğine seçilmesiyle hızlı bir yükseliş göstermiştir. Gorbaçov, 1985 yılında Komünist Parti Genel Sekreteri olduktan sonra, ekonomik ve toplumsal alandaki durgunluğu gidermek amacıyla "perestroyka" (yeniden yapılanma) ve "glasnost" (açıklık) adını verdiği reformları uygulamaya koymuştur. Reformlar, ekonomiyi canlandırma ve toplumda şeffaflığı artırma amacını taşıırken, Sovyet sisteminin katı yapısında kırılmalara yol açmış ve bağımsızlık taleplerinin artmasına neden olmuştur. Özellikle Kafkasya ve Baltık ülkelerinde yükselen milliyetçi hareketler, SSCB'nin yönetim yapısında ciddi baskılar oluşturmuştur. Bu çalışma Gorbaçov'un reformları ve Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecindeki gelişmelerin *The Times* gazetesi tarafından nasıl yansıtıldığına

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Kafkas Dil Ve Kültürleri Anabilim Dalı, Türkiye, zynpakarslann@gmail.com.

Assist. Prof. Dr., Marmara University, Institute of Turcic Studies, Department Of Caucasian Languages And Cultures, Türkiye.

odaklanmaktadır. Çalışma, 1-19 Ocak 1990 tarihleri arasında *The Times*'ta yer alan haberlerde, Sovyetler Birliği'ndeki siyasi ve toplumsal dönüşümlerin, Batı medyasında hangi bakış açısıyla ve nasıl ele alındığını incelemektedir. Bu kapsamda, *The Times*'in SSCB'nin iç sorunlarına, özellikle liderlik krizi, ekonomik durgunluk ve milliyetçi hareketlere ilişkin değerlendirmeleri ele alınmıştır. Kafkasya'da ve Baltık ülkelerinde artan huzursuzluklarla başa çıkmaya çalışan Gorbaçov, başlangıçta ılımlı bir politika izlese de zamanla uzlaşmacı kimliğinden uzaklaşmıştır. *The Times*'da yer alan haberler, Gorbaçov'un bu süreçteki zorluklarını ve reformlarının etkilerini kapsamlı bir şekilde yansıtmıştır. Gorbaçov'un büyük umutlarla başlattığı reform hareketleri, kısa süre sonra milli sorunların yükselişiyle başarısızlıkla sonuçlanmış ve Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bu çalışmada Gorbaçov'un son dönemlerinde SSCB ve uydu devletlerinde yaşanan gelişmelerin *The Times* gazetesine yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, SSCB, Gorbaçov, perestroyka, glasnost, *The Times*.

An Example of the Repercussions of the Process Leading to the Disintegration of the USSR in the Foreign Press: The Times (1-19 January 1990)

Abstract

Mikhail Sergeyevich Gorbachev initiated his political career in 1952 by joining the Communist Party of the Soviet Union, subsequently ascending to the position of member of the Politburo in 1980. Following his election as General Secretary of the Communist Party in 1985, Gorbachev initiated a series of reforms, collectively known as 'perestroika' (restructuring) and 'glasnost' (openness), with the objective of addressing the economic and social stagnation that had emerged within the Soviet system. While the reforms were designed to invigorate the economy and enhance transparency in society, they resulted in ruptures within the inflexible structure of the Soviet system and prompted heightened demands for independence. The ascendance of nationalist movements, particularly in the Caucasus and Baltic countries, exerted considerable pressure on the governance structure of the USSR. This study examines the manner in which Gorbachev's reforms and the developments in the dissolution of the Soviet Union were reflected in the coverage of *The Times* newspaper. This study analyses the manner in which the political and social transformations occurring in the Soviet Union were represented in news reports published in *The Times* between 1 and 19 January 1990. In this context, the paper analyses *The Times*' assessments of the USSR's internal problems, especially the leadership crisis, economic stagnation and

nationalist movements. Gorbachev initially attempted to address the mounting unrest in the Caucasus and Baltic states through a conciliatory approach. However, as the situation deteriorated, he shifted away from this conciliatory stance. The news in *The Times* provided comprehensive coverage of Gorbachev's challenges in this process and the impact of his reforms. The reform movements initiated by Gorbachev, which had been met with considerable optimism, ultimately proved unsuccessful due to the emergence of national issues and the subsequent disintegration of the Soviet Union. This study examines the portrayal of developments in the USSR and its satellite states in *The Times* newspaper during the final period of Gorbachev's tenure.

Keywords: Russia, USSR, Gorbachev, perestroika, glasnost, *The Times*.

Giriş

XX. yüzyılın başında Çarlık Rusya'da birbiri ardına yaşanan devrim hareketleri Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesiyle son bulmuştur. Bu süreçte ön plana çıkan isimlerin başında ise Vladimir İlyiç Lenin (1870-1924) gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin her türlü sömürüye karşı çıkan, işçi sınıfı için eşitliğe dayalı bir dünya düzeni kurmayı amaçlayan "Marksist-Leninist" ideolojisinin temelini atan Lenin'in faaliyetleri, 1924 yılında ölümü nedeniyle yarıda kalmıştır.¹ Lenin'in ölümünden sonra Komünist Parti Genel Sekreterliğine getirilen Josef Stalin (1878-1953), "Yeniden Ruslaştırma" politikasının savunucusu olmuş ve yeni Rusya'yı "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği" haline getirmiştir.² Stalin'den sonra onun iktidarı dönemindeki politikaları eleştirerek kendine yönetimde yer bulan Nikita Kruşçev (1894-1971), Stalin karşıtı konuşmaları sebebiyle komünist ülkelerin tepkisini çekmiştir. Kruşçev döneminde dünya genelinde yaşanan teknolojik dönüşüm Sovyetler Birliği'nin ağır sanayiye dayanan ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Kruşçev görevden uzaklaştırılmış yerine ise "Durgun Stalinizm" olarak adlandırılan dönemi başlatan Leonid Brejnev (1906-1982) geçmiştir.³

¹ Umur Bekcan, "Stalin Döneminde Sovyet Dış Politikası İdeolojiden Saptı mı?", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, (2019), s. 371-381; Vladimir İlyiç Lenin, *Ne Yapmalı?*, çev. Arif Berberoğlu Kor Kitap, İstanbul 2022.

² Edward Hallett Carr, *The Russian Revolution: From Lenin to Stalin 1917-1929*, Palgrave Macmillan, UK 2004.

³ Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2016, s. 383-386; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, çev. Doğukan

Sovyetler Birliği'nin mevcut ekonomik potansiyelini geliştirmek için çalışan Brejnev, iktidarının ilk yıllarında ekonomiye büyük katkı sağlamış, ancak tüm bu girişimler Sovyet ekonomisinin kalkınmasına yeterli gelmemiştir. Brejnev'in ölümünden sonra yerine gelen Yuri Andropov'un (1914-1984) iktidarı ani ölümü sebebiyle kısa süreli olmuş, Andropov'un yerine gelen Konstantin Çernenko (1911-1985) ise ondan daha kısa süre iktidarda kalmış ve yerini Gorbaçov'a bırakmıştır.⁴

Siyasi kariyerine 1952 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne katılarak başlayan Mihail Sergeyeviç Gorbaçov (1931-2022), 1980 yılında tam yetkili Politbüro üyeliğine seçilmiş, asıl büyük çıkışını 11 Mart 1985'te Komünist Parti Genel Sekreteri seçilmesiyle yaşamıştır. Bu tarihten itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) bir numaralı ismi hâline gelen Gorbaçov, üniversite yılları boyunca Komünist Parti'nin gençlik kollarında yer almıştır. Seçildiği dönemde Komünist Parti'nin diğer üyelerine nazaran daha genç, atak ve çalışkan olan Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin dağıldığını görmek için sabırsızlanan Avrupalı devletler tarafından sakin mizaçlı ve yumuşak yüzlü bir lider olarak tanımlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine uzanan son dönemecindeki tek lideri olan Gorbaçov, 1985-1991 yılları arasında sınırları içerisinde birbirinden farklı pek çok ulusu barındıran büyük bir devleti yönetmiştir.⁵ Sovyet Rusya'nın ekonomik anlamda zorluk çektiği, köylülerin kolektif çiftlik sisteminde çalışmaya mecbur bırakıldığı bir

Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 532; Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Alkim Yayınevi, İstanbul 2004, s. 468-482; Paul Kennedy, *Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken*, çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1995, s. 300.

⁴ Mihail Gorbaçov, *Perestroika Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce*, çev. Kasım Yargıcı, Güneş Yayınları, İstanbul 1988, s. 19; Leonid Brejnev, *SBKP M.K Genel Sekreteri Leonid İliç Brejnev'in 70 Yılı*, çev. Halim Güven, Temel Yayınlar, Ankara 1977, s. 10.

s. 300; Gorbaçov'un iktidarı dönemi Sovyet Rusya'ya bağlı toplumlar arasında hızla yaşanacak çözülmenin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde özellikle Kafkasya ve Baltık ülkelerinde yaşanan gelişmeler tüm dünyanın ilgisinin bu bölgeye yönelmesine sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Okan Yeşilot, *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

⁵ Orçun Alpay, "Sovyet Tarihinin Son Perdesi: Mihail Gorbaçov Dönemi Sovyet Dış Politikası", *Liderlerin Sovyeti Devrimden Perestroykaya*, ed. Ayla Kaşoğlu, Çeviribilim Yayınları, İstanbul 2017, s. 264-265.

dönemde yetişen Gorbaçov'un bu tecrübeleri liderliğe yükseldiği dönemde gerçekleştireceği reformların temeli olmuştur.

Uzun yıllar geri planda kalarak bürokratik görevlerde bulunmuş olan Gorbaçov'un iktidara geldikten sonra attığı ilk adım ekonomik kalkınma alanında olmuştur. Dünyada yaşanan teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan SSCB hızla kan kaybederken, Avrupa hızlı büyümesini sürdürmüştür. Sovyetler için ise Rus ekonomisinin temelini oluşturan ağır sanayideki ivmeyi yakalayacak bilimsel gelişmelerden uzak kalınması ülkenin çıkmaza sürüklenmesine sebep olmuştur. Ekonomik anlamda yaşanan büyük ve sürekli kayıplar toplum yapısındaki bozulmaları da beraberinde getirmiştir. Komünist sistemle yönetilen SSCB'de ekonomik anlamda yaşanan kayıplar devletin toplum için sağladığı barınma, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin aksamasına, bu aksamalar ise toplum nezdinde huzursuzluğa sebep olmuştur.⁶ Sovyetler Birliği açısından yeni bir dönem vadeden Gorbaçov, ülkeyi modernleştirmeyi, aksayan yönleri yeniden kullanılabilir hale getirmeyi amaçlamıştır. Gorbaçov'un bu amaca hizmet etmesi için başlattığı reform hareketleri ise "perestroyka" (yeniden yapılanma) ve "glasnost" (açıklık) isimleri ile anılmıştır.⁷

Sovyet sistemini bütün sorunlarıyla birlikte yeniden yapılandırmayı hedefleyen perestroyka ilk olarak ekonomiye odaklanmış, ekonominin yeniden düzenlenmesiyle teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ve ülkenin içinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtulması hedeflenmiştir.⁸ Gorbaçov'un asıl amacı Komünist Parti'nin değişen dünya düzeni içerisinde toplumun gerisinde kalmasını engellemek olmuştur. Farklı birçok ulusu içinde barındıran SSCB yönetimi için halkın desteğini almak oldukça önemliydi. Sağlık, eğitim, barınma vb. tüm ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan halk zaman içinde eğitim seviyesini arttırmış, bilinçlenmiş ve geleceği için söz hakkına sahip olduğunun farkına

⁶ Zeynep Akarşlan, *Azerbaycan'da Bağımsızlığa Giden Süreçte 20 Ocak 1990 Olayları ve Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2018, s. 18.

⁷ Mihail Gorbaçov, *Perestroika Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce*, çev. Kasım Yargıcı, Güneş Yayınları, İstanbul 1988, s. 63-66.

⁸ Fırat Purtaş, *Bağımsız Devletler Topluluğu*, Barış Kitap Basım Yayın, Ankara 2005, s. 30-32.

varmıştır.⁹ Tam da bu ortamda ortaya atılan perestroykanın destekçisi glasnost olmuştur. Sovyet sisteminin sorunlarının açıkça ortaya koyulabilmesi için geliştirilen glasnost ise başarılı olamamıştır. Gorbaçov'un büyük umutlarla başlattığı reform hareketleri çok kısa süre sonra ortaya çıkan millî sorunların yükselişi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmış ve Sovyetler Birliği dağılmıştır.¹⁰

1785 yılında İngiltere'de kurulan *The Times*, dünyanın ilk gazete örneklerinden biridir ve İngiltere'nin en önemli yayın kuruluşları arasında yer almaktadır. Londra merkezli ve günlük olarak yayınlanan gazete, İngiltere'nin üç büyük gazetesinden biri olarak kabul edilmektedir. İlk olarak *The Daily Universal Register* adıyla kurulan gazete 1788 yılında *The Times* adını almış, kısa sürede büyük ilerleme göstermiştir. Dünyadaki gelişmeleri her daim yakından takip eden *The Times*, Sovyet Rusya ve uydu ülkelerinde yaşanan gelişmelere de satırlarında oldukça geniş yer vermiştir.¹¹ Hakan Kurt, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*'nde yayınlamış olduğu çalışmasında¹² *The Times* üzerinden Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikalarını uygulamasının yansımalarını takip etmemizi sağlamıştır. *The Times* gazetesi hem SSCB'de hem de Kafkasya ve Baltık ülkelerinde yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş, reformların uygulanma şekline ayrıntılı olarak yer vermiştir. Bu çalışmada Gorbaçov'un SSCB'yi ayakta tutmak için gerçekleştirdiği faaliyetler ve Kafkasya [Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan] ile Baltık [Estonya, Letonya, Litvanya] ülkelerinde yaşanan gelişmelerin *The Times* gazetesi sütunlarına yansımaları ele alınmıştır.

Bu çalışma Sovyetler Birliği'nin son döneminde yaşanan gelişmelerin İngiltere'nin en köklü gazetelerinden birine nasıl yansıdığını göstermeyi hedeflemektedir. Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu karmaşık durum çözülmeye sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hem Baltık hem de Kafkasya ülkeleri bağımsızlığını kazanmıştır. Bu

⁹ Basile Kerblay, "Gorbaçov'un Politikalarının Genel Çizgileri", Gorbaçov'un Rusyası, çev. Osman Akinhay, haz. Cem Akış, Sevin Okyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 69.

¹⁰ Gökçe Yoğurtçu, Yunus Emre Gürbüz, "Kırgız Halkının Gözünden Gorbaçov", *History Studies*, XII/3, (2020), s. 965-967.

¹¹ <https://www.britannica.com/topic/The-Times> [Erişim tarihi: 06.11.2024].

¹² Hakan Kurt, "The Times Gazetesinde Gorbaçov'un Glasnost ile Perestroyka Politikalarını Uygulaması", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, VIII/4, (2012), s. 1350-1381.

çalışmada *The Times* gazetesinin 1 Ocak-19 Ocak 1990 tarihleri arasındaki nüshaları kullanılmıştır. Çalışmanın bu tarihlerle sınırlı tutulmasının sebebi ise Azerbaycan tarihinin önemli olaylarından biri olan 20 Ocak 1990 olaylarını ve sonrasındaki gelişmeleri ele alan müstakil bir çalışmanın var olmasıdır. Bu makalenin amacı, SSCB'nin dağılma sürecinin uluslararası yankılarını anlamak ve bu sürecin Batı medyasında nasıl ele alındığını *The Times* üzerinden analiz etmektir. Çalışma, 1-19 Ocak 1990 dönemine odaklanarak, *The Times* gazetesindeki haber ve yorumların incelenmesi, Batı medyasının SSCB'deki siyasal, ekonomik ve toplumsal çalkantıları nasıl değerlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Gorbaçov'un SSCB'yi Ayakta Tutma Çabaları ve Sürecin *The Times*'a Yansımaları

Sovyet lider Gorbaçov, 1 Ocak 1990'da yeni yılı tam 28 sene sonra Doğu ve Batı Almanlardan oluşan büyük kalabalık arasında kutlamıştı. Avrupa ülkelerine “demokrasiyle birlikte sosyalizme” ulaşma çabalarında başarılar dileyen Gorbaçov'un bu mesajı¹³ uluslararası ilişkilerdeki iyimser tavrına ve iç meselelerdeki belirsizliğe ışık tutmuştur. Doğu Avrupa'yı “kasıp kavuran bir devrimci yenilenme dalgasından” söz edilen bu konuşmada Gorbaçov, etkisi tüm dünyada hissedilen Soğuk Savaş'ın 1989 yılında sona erdiğini ileri sürmüştür. Doğu ve Batı Almanya'nın yıllar sonra bir araya geldiği¹⁴, Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün tarihe karıştığı bu dönem, SSCB'nin dağılma sürecinin ayak sesleriyle yankılanmıştır. Kendisine bağlı ülkelerin neredeyse tamamında ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmaya başladığı tarihlerde Almanya'da dostluk ve dayanışma mesajı veren Gorbaçov'un “umut ve iyi niyet dilekleri dolu” bu son çabaları, dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı George H. W. Bush tarafından sekteye uğratılmıştır. ABD Başkanı'nın “yeni bir yüzyılı, barış, özgürlük ve refah

¹³ Anne Andrew McElvoy McEwen, “Soviet Leader's Goodwill Message of Hope”, *The Times*, 1 January 1990, p. 1.

¹⁴ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünen Almanya'da; 1949'da Almanya Federal Cumhuriyeti (Batı Almanya), doğuda da SSCB'nin etkisi altında bulunan ve sosyalist sisteme sahip Alman Demokratik Cumhuriyeti (Doğu Almanya) kuruldu. Nejat Doğan, “Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya'nın Yeniden Birleşmesinden 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/1, (2011), s. 1-18.

dolu yeni bir milenyumu dört gözle bekleyelim” sözleriyle sonlandırdığı konuşmasının bağımsızlıkları için mücadele eden Sovyet toplumlarına bir umut ışığı olduğu söylenebilir.¹⁵

Gorbaçov’un Almanya’da “birliktelik ve barış” mesajı verdiği bu dönemde bağımsızlık yolunda adımlar atmaya hazırlanan Azerbaycan’ın güneyindeki bir kasabada çıkan olaylar *The Times* gazetesine yansımıştır. Azerbaycan’ın Celalabad şehrindeki kargaşa sırasında kent, göstericiler tarafından ele geçirilmiş, Komünist Parti yetkilileri ise şehri terk etmek zorunda kalmıştır. 63 polisin yaralandığı 37 kişinin göz altına alındığı olaylar sırasında bölgenin yerel gazetecisi Nazım Ragımov, Sovyet polisinin protestocuları dağıtmak için güç kullandığını, bu sırada bir gencin vurulurken 150 kişinin yaralandığını bildirmiştir.¹⁶ İran’ın 5 mil uzağındaki bir kasabada yaşanan bu olaylar sonucunda halk yerel partinin birinci sekreterinin istifası için gösterilere başlamış, *The Times*’da yer alan habere göre parti genel merkezi ateşe verilerek Azerbaycan Yüksek Sovyeti’nin toplantısı iptal edilmiştir. Olayların çıkma sebebi olarak ise Gorbaçov’un perestroyka politikasının Sovyet ve kolluk kuvvetleri tarafından engellenmesi olarak duyurulmuştur. *The Times*’a göre Azerbaycan’da yaşanan olaylar SSCB’nin bir başka gerilim merkezi olan Romanya’daki hadiselerle paralel seyretmekteydi. Gıda ve tüketim malları konusunda sıkıntı yaşayan halklar, Gorbaçov’un ekonomik reform programının eksiklerinin farkına varmış ve Gorbaçov’un reformlarını reddetme aşamasına gelmiştir. Aynı dönemde Rusya içerisindeki en katı milliyetçi grupların harekete geçmesi, Ruslar için daha fazla hak ve dış cumhuriyetlere gösterilen ayrıcalıklı muameleye son verilmesini talep etmesi, Gorbaçov için sonun başlangıcı olmuştur.¹⁷ Bu dönemde Rus milliyetçileri tarafından yapılan açıklamalarda Sovyet televizyonu “Batı yanlısı” olmakla suçlanırken, yabancı ortaklarla yapılan ticari ortaklıklar “yeni sömürgeci girişimler” olarak yorumlanmış, hükümetin Sovyet silahlı kuvvetlerini küçültme teşebbüsü ise “saf bir eylem” olarak addedilmiştir. *The Times* gazetesi Rus milliyetçilerinin bu çıkışını Sovyetlere bağlı halkların etnik dillerinin

¹⁵ Anne Andrew McElvoy McEwen, “Soviet Leader's Goodwill Message of Hope”, *The Times*, 1 January 1990, p. 1.

¹⁶ Nick Worrall, “Azerbaijan Demonstrators turn on Police after Shooting”, *The Times*, 1 January 1990, p. 5.

¹⁷ Worrall, “Azerbaijan Demonstrators turn on Police after Shooting”, p. 5.

Ruşçanın yerini almasına, aynı zamanda Litvanya, Moldova, Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerde meydana gelen olaylara karşılık olarak değerlendirmiştir.¹⁸

Azerbaycan'ın güney sınırında bu gelişmeler yaşanırken bu dönemde İran'da çıkan bir ayaklanma *The Times* gazetesinin satırlarına yansımıştır. Sovyet Azerbaycan'ı ile İran arasındaki 80 millik sınır boyunca toplanan kalabalık, Sovyet karakollarına saldırmış, sınır boyunca önemli tesisleri ateşe vermeye çalışmıştır. Olayların meydana geliş sebebi ise ilginçtir. *The Times*'a göre olayın çıkış sebebi Azerbaycan Türklerine¹⁹ ait bir otobüsün Dağlık Karabağ bölgesinde pusuya düşürülmesidir. Bu olay sırasında bir kişi ölmüş, üç kişi yaralanmıştır. Ancak birbiri ardına meydana gelen olaylar sırasında yalnızca birkaç dakikalık fark bulunması nedeniyle olayların birbiriyle bağlantılı ya da birbirini destekler nitelikte olduğu düşünülmemiştir.²⁰

Gorbaçov'un Almanya'da barış ve birliktelik çağrısında bulunduğu dönemde Kafkasya'da yaşanan gelişmeler SSCB'nin durumunu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. *The Times* gazetesinde "Moskova zırhlı birliklerini konuşlandırmak zorunda kaldı" alt başlığıyla verilen haberde Moskova'nın Azerbaycan'da bağımsızlık isteği taşıyan protestoların yaşanması nedeniyle zorda kaldığı iddia edilmiştir. Sovyet Cumhuriyeti içerisindeki binlerce kişinin İran sınırında bulunan tesislere saldırıda bulunduğunu gösteren haberde protestocuların amacı, ticari bağlantılarını yeniden kurmak ve sınır ötesindeki akrabalarını ziyaret etmek olarak işaret edilmiştir. Oysa yılbaşından hemen önce Nahçıvan bölgesinde yaşanan olaylar hakkındaki raporların oldukça karmaşık olduğu ifade edilen habere göre SSCB'yi milyonlarca rublelik zarara uğratan bu çatışmalar "benzeri görülmemiş" eylemler olarak nitelendirilmiştir. *The Times*, sınır boyunda yaşanan çatışmalarla ilgili Rus gazetelerinde çıkan haberlere de değinmiş, KGB'de²¹ sınır muhafızı olarak görev yapan bir kişinin konuyla ilgili röportajını da yayınlamıştır. Buna göre aralık ayının başından itibaren İran sınırında toplanan yaklaşık

¹⁸ Worrall, "Azerbaijan Demonstrators turn on Police after Shooting", p. 5.

¹⁹ Gazete yazılarının orijinalinde -tamamı için geçerli olmak kaydıyla- Azeri ifadesi kullanılmaktadır. Azerbaycan'da yaşayan halk Türk'tür. Bu sebeple Azeri yazımı benimsememiş, doğru yazım açısından Azerbaycan Türkleri ifadesi kullanılmıştır.

²⁰ Nick Worrall, "Soviet Crowds Riot at Iran Border", *The Times*, 3 January 1990, p. 1.

²¹ KGB: Sovyetler Birliği'nin gizli istihbarat servisidir.

dört bin kişi Azerbaycanlılarla ticaret yapma hakkını kullanmak istemiştir. Taleplerinin yerine getirilmesi için Sovyet yetkililere 31 Aralık'a kadar süre verildiği ve bu tarihten sonra olumlu bir adım atılmaması halinde elektrikli sınır hatlarının tahrip edileceği bildirilmiştir. SSCB yetkilileri ise sınırdaki toplanan bu kalabalığın suçunu Azerbaycan Halk Cephesine²² yüklerken, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yayımlanan haberde ise Moskova'nın sınırdaki yaşanan olayları abarttığı bildirilmiştir. *The Times* ise SSCB ve Azerbaycan'ın olaylara bakış açısının farklılığından yola çıkarak Moskova'nın SSCB'ye bağlı diğer cumhuriyetlerde de benzer hareketlerin yaşanmasından korktuğu için olayları kasıtlı olarak büyütmiş olabileceği düşüncesi üzerinde durmuştur.²³

Kafkasya ve İran sınırında yaşanan gelişmeler üzerine Sovyetler Birliği içerisinde artan huzursuzluklarla ilgilenmek üzere ocak ayı içerisinde yabancı politikacılarla yapılması planlanan tüm görüşmelerini iptal eden Gorbaçov, aynı tarihlerde İngiltere'den gelecek olan Lord Neil Kinnock'tan Moskova ziyaretini ertelemesini istemiştir. *The Times*'a göre üst düzey seviyede gerçekleştirilmesi planlanan ikili temasların ertelenmesi, Azerbaycan'ın İran sınırındaki protesto gösterileri ve Baltık ülkelerinin Sovyetler Birliği'nden ayrılmak yönünde attığı adımlar karşısında Moskova'nın olaylardan duyduğu endişenin boyutlarını ortaya koyması açısından önemlidir. *The Times*, birlik içerisinde yaşanan gıda ve tüketim malları kıtlığının devam etmesinin Gorbaçov'un ülke içerisindeki popülaritesini azalttığını savunmuş, aynı zamanda dış cumhuriyetlerde yaşanan antikomünist ve hükümet karşıtı görüşlerin artarak Sovyet kışını ısıtan bir sürtüşmeye sebep olduğunu

²² Azerbaycan Halk Cephesi, Ebulfez Elçibey, Penah Hüseyin, Yusuf Samedoğlu, Hikmet Hacızade gibi dönemin önemli simaları tarafından kurulmuş ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinde önemli rol oynamıştır. Azerbaycan Halk Cephesinin kuruluş amacı "Milli Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bayrağında yer alan ay-yıldız ile renkler bizim fikrimizi sembolize etmektedir. Azerbaycan Halk Cephesinin kuruluş amacı da Azerbaycan Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak ve ülkenin tam hâkimiyetini sağlamak, böylece Milli Azerbaycan Cumhuriyeti'ni yeniden kurmaktır" şeklinde açıklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Nâzim Cafersoy, *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 17.

²³ Nick Worrall, "Death Threats Issued by Soviet Border Rioters", *The Times*, 4 January 1990, p. 22.

vurgulamıştır. Bu dönemde Gorbaçov, Litvanya'ya uçarak ayrılıkçı Komünist Partisi yetkililerinin Sovyet Komünist Partisi ile yeniden bir araya gelmesi konusunda görüşme yapmaya karar vermiştir. Gorbaçov'un bu yapıcı tutumuna rağmen Litvanya yetkililerince "Komünistler bağımsızlık istiyor. Sanırım anlaşıldık." şeklinde açıklamalar yapılmıştır.²⁴

Sovyet birliklerinin 1946'da İran Azerbaycan'ından çekilmesinden sonra arkasında kısa ömürlü bir kukla hükümet bıraktığını savunan *The Times*, sınırın güneyinde yaşayan ve sayıları 14 milyonu bulan Azerbaycan Türklerinin kuzeyde yaşayan yurttaşlarının sahip olduğu kültürel özgürlüklere gıpta ile baktığını yazmaktadır. Çünkü İran'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin Türk kökenli dillerini öğrenmesi İran hükümetince yasaklanmıştır. Buna rağmen Bakü radyosu üzerinden İran'a yapılan Azerbaycan Türkçesi'ndeki müzik ve tiyatro yayınları son derece popülerdi ve sınır ötesindeki kültürel gelişmişliği ortaya koymaktaydı. İran'da yaşayan ve *The Times*'a açıklama yapan bir Azerbaycan Türkü, "Kuzeyliler Bolşevik yönetiminin siyasi baskısını o kadar uzun süre hissettiler ki başka hiçbir sistemin daha kötü olamayacağını düşünüyorlar" demiştir.²⁵ Transkafkasya ve Orta Asya'da yaşayan tahmini 55 milyon Sovyet Müslümanı arasındaki baskı duygusunun çok güçlü olduğunun dile getirildiği bu dönem Moskova'daki Sovyet Bilimler Akademisi'nin Özbek üyesi Prof. Tayer Tayerof tarafından: "bu devasa bölgenin kırsal kesimleri yaygın genç işsizliği ve inanılmaz yoksulluktan mustaripken sanayileşmiş kesim ağır bir şekilde kirlenmiş durumda. Yakın zamanda bölgeye Londra'dan gelen bir ziyaretçi Kazakistan'da nehirlerin kimyasal kirliliği nedeniyle çok sayıda sakat bebek doğduğunu resmi medyanın ise olaylara sessiz kaldığı" ifadesiyle anlatılmıştır. Çok gariptir ki Gorbaçov'un ısrarla savunduğu perestroyka bölgeye ulaşmamıştı ve "Demir Perde, SSCB'ye bağlı tüm cumhuriyetlerde sıkı sıkıya" yerinde durmaktaydı. Tayerof, Kazakistan ile ilgili yaptığı açıklamalarda Sovyetlerin yetmiş yıl boyunca Kazakları Avrupa'ya yöneltmeye çalışmasının nasıl bir kültürel yıkama

²⁴ Philip Nick Webster, Worrall, "Gorbachov is Forced to Delay Talks with Kinnock", *The Times*, 5 January 1990, p. 1.

²⁵ Hazhir Teimourian, "Iranian Azerbaijanis Puzzled by Nationalist Wave", *The Times*, 5 January 1990, p. 10.

sebepler olduğu üzerinde durmuştur.²⁶

The Times gazetesinde Baltık ülkeleri, Azerbaycan ve İran sınırında yaşanan gelişmelerin yanında Sovyet birliklerinin Erivan sokaklarına konuşlanması üzerinde de durulmuştur. 1988 yılında Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan Dağlık Karabağ olaylarını fırsat bilerek her iki cumhuriyetteki parti örgütlerinin liderlerini ortadan kaldıran ve tartışmalı bölgeye Moskova merkezli doğrudan bir yönetim dayatan SSCB'nin asıl amacının Azerbaycan Türkleri ile Ermenileri karşı karşıya getirmek olduğu vurgulanmıştır.²⁷ Gerçekte ise durum eskisinden çok da farklı değildi. Gorbaçov, yeni yılda Sovyet televizyonları üzerinden yayınladığı mesajında Doğu Avrupa'daki sosyalist örgütlenme dalgalarından övgüyle söz etmiş, SSCB'ye bağlı ülkelerde yaşanan durumu değerlendirirken daha kasvetli bir tutum takınmış ve etnik gruplar arasındaki çatışmanın şiddetlenmesinden endişe ettiğini dile getirmişti. Gorbaçov'un bu açıklamaları yaptığı sırada İran'daki Sovyet sınırının 100 millik bölümünde göstericiler nöbetçi kulelerini yıkıp, tahrip etmişti. Kafkasya'da yaşanan gelişmeleri değerlendiren bu yazı, yaşanan olayları SSCB açısından kaygı verici gelişmeler olarak nitelendirmiştir. Bu durumun Rus tarihini ilk kez gün yüzüne çıkarmadığını dile getiren *The Times*, Sovyet Azerbaycan'ının eskiden İran'a ait olduğunu ve Çar ordusunun 1820'lerden itibaren bu bölgeye girdiğini yazmıştır.²⁸ 1989 yılından itibaren bölgede yaşanan

²⁶ -Teimourian, "Iranian Azerbaijanis Puzzled by Nationalist Wave", p. 10.

²⁷ "Caucasian Wall", *The Times*, 5 January 1990, p. 15.

²⁸ "Caucasian Wall", *The Times*, 5 January 1990, p. 15; Çarlık Rusya'nın I. Petro'dan itibaren başlattığı "sıcak denizlere inme" politikasının ilk adımı Kafkasya coğrafyasını yakından tanınması ve ele geçirilmesiydi. Türkistan coğrafyasına açılan bir kapı olarak görülen Kafkasya topraklarına ilk Rus keşif heyeti yine I. Petro döneminde gönderilmiştir. Kafkasya'da yaşayan halkların yakından tanınmaya çalışıldığı bu dönemde Ermeniler, Rusların bu coğrafyada tutunmasına yardımcı olabilecek halk nezdinde değerlendirilmiştir. 1828 yılında Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Çarlık Rusya tarafından Kafkasya coğrafyasına kontrolsüz bir göç hareketi başlatılmıştır. Söz konusu göç hareketinin temel unsuru olan Ermeniler ile bölgenin yerli halkı olan Azerbaycan Türkleri arasında bu dönemden itibaren yaşanan gelişmeler günümüz Dağlık Karabağ olaylarının da temelini teşkil etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Okan Yeşilot, *Şah'ın Ülkesinde Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemiy Volinskiy'nin Kafkasya Raporu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014; Okan Yeşilot, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14/36, (2010), s. 187-199.

gelişmeler değerlendirilmiş, kitlesel mitingler incelenmiş ve Azerbaycan Halk Cephesi'nin İran sınırının açılması için çağrıda bulunduğu ifade edilmiştir. Azerbaycan Türklerinin sınırın diğer tarafında kalan aileleriyle serbestçe görüşmek ve ticaret yapmak konusundaki istekleri Moskova tarafından kuşkuyla karşılanırken Azerbaycanlı liderlerden birinin yaptığı açıklama *The Times* gazetesinde aynen yayınlanmıştır: “Stalin zamanından beri kuzeydeki Azerbaycan Türkleri ile güneydekiler arasında resmi bir Berlin Duvarı var”. Azerbaycan Türklerine ait bu iddialar Sovyet yetkililerince aşırı olarak nitelendirilmiş ve SSCB ile İran ilişkilerinin ancak son zamanlarda düzelmeye başladığı vurgulanmış bu yüzden serbest sınır geçişinin henüz mümkün olmadığı üzerinde durulmuştur.²⁹

Baltık ülkelerinde ayrılıkçı duyguların yükseldiği, Azerbaycan'da huzursuzluğun arttığı bu dönemde harekete geçen Gorbaçov ilk olarak Nahçıvan'daki Komünist Parti liderini değiştirmiştir. Gorbaçov'un bu adımı *The Times* tarafından “Sovyet liderinin Baltık sorunuyla yüzleşmeye hazırlanırken güney bölgesinde kontrolü yeniden ele geçirme kararlılığı” şeklinde yorumlanmıştır. Doğu Avrupa'nın bir zamanlar “gururlu” olan Komünist Partileri tarihe karışırken Sovyetler Birliği'nin toprak bütünlüğünün şimdiye kadarki en ciddi tehditle karşı karşıya olduğu ifade edilmiştir. Ocak ayı içerisinde Litvanya'ya gitmesi planlanan Gorbaçov'un buradaki Komünist Parti liderlerini ayrılıkçı fikirlerinden uzaklaştırması beklenirken aynı zamanda mevcut krizi güç kullanarak sonlandırmayacağına yönelik bir güvence vermesi de arzu edilmiştir. *The Times*, Gorbaçov'un iyi niyetine rağmen Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin ay sonunda yapacağı toplantıya atıfta bulunarak sertlik yanlılarının bir çatışmayı zorlayacağı yönünde spekülasyonlar olduğunu yazmıştır. Gorbaçov'un Baltık ve Kafkasya'daki gelişmelere odaklanmak için iptal ettiği üst düzey ikili görüşmelerin bir diğer etkisi ise ekonomi üzerine olmuştur. Uzun süredir özellikle gıda temini konusunda sıkıntı çeken SSCB'de ikili görüşmelerin iptal edilmesi borsada ani düşüşe sebep olmuştu. Resmi görüşmelerin iptali ve borsada meydana gelen düşüşlerin Sovyet medyası tarafından haberleştirilmemesi Gorbaçov'un ısrarla savunduğu reform

²⁹ “Caucasian Wall”, *The Times*, 5 January 1990, p. 15.

hareketleriyle çelişmekteydi.³⁰

Cumhuriyetlerde Artan Etnik Gerginlik ve Gorbaçov'un Politikasındaki Değişiklikler

1990'ların başında Azerbaycan, İran ve Baltık Cumhuriyetleri merkezli yaşanan olaylara kısa süre sonra Gürcistan da dahil olmuştur. Gürcistan Cumhuriyeti'nde Gürcü ve Oset toplulukları arasında yaşanan gerilim üzerine bölgeye asker sevk eden Gorbaçov'un bu hareketi Gürcistan'ı SSCB'nin yeni kriz noktalarından biri haline getirmiştir. Bu dönemde SSCB'ye bağlı ülkeler içerisindeki etnik sorunlar hızla artarken Gürcistan son halka olarak olaylara dahil olmuştur. *The Times* tarafından oldukça ciddi bir sınavla karşı karşıya kaldığı dile getirilen Gorbaçov, Gürcistan'da yaşanan sınır krizini değerlendirmek için resmî görüşmeleri başlatmak üzereyken İran devlet haber ajansı Sovyet Azerbaycanlılarının İran'ın Azerbaycan eyaletine daha kolay erişme taleplerine destek verdiğini duyurmuştur. Aynı anda birden fazla sorunla uğraşmak zorunda kalan SSCB'ye yönelik ayrılıkçı fikirler bu tarihten itibaren sesli şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Birbiri ardına patlak veren bağımsızlık yanlısı mitingler yüzbinlerce kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiş, özellikle Litvanya cephesinde yapılan açıklamalarda "Gorbaçov'a ve dünyaya Litvanya halkının özgür ve bağımsız bir devlet için seçimini çoktan yaptığının gösterileceği" ifade edilmiştir.³¹

Gorbaçov'un Baltık Cumhuriyetlerinde yaşanan ayrılıkçı hareketleri önlemek amacıyla yapacağı seyahat öncesinde hazırlıklar için Litvanya'ya giden heyete başkanlık eden Politbüro üyesi Vadim Medvedev'in açıklamaları ülkenin içinde bulunduğu durumu daha karmaşık hale getirmiştir. Medvedev, yaptığı açıklamada SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerin isyankâr komünistlerine yönelik suçlamalarını yinelemiş ve bu davranışları sergileyen herkesin ülkenin reformlarını tehlikeye attığını dile getirmiştir. Medvedev'in bu ifadeleri olayların başından itibaren uzlaşmacı tavır sergileyen Gorbaçov'un yaptığı

³⁰ Daniel Treisman, "Border Chief is Thrown out by Gorbachov", *The Times*, 6 January 1990, p. 1.

³¹ Nick Worrall and Our Foreign Staff, "Gorbachov Sends Troops to Georgia", *The Times*, 8 January 1990, p. 1.

açıklamalarla çelişmiştir.³² *The Times*, Medvedev'in bu açıklamalarını "Moskova 1917 Bolşevik Devrimi'nden bu yana Sovyet Komünistleri arasındaki ilk resmi bölünme olan Litvanya Komünistlerinin kendi partilerini kurma kararından endişe duyduğu" şeklinde değerlendirmiştir. Medvedev'e göre Litvanyalı Komünistlerin kendi bağımsız partilerini kurma kararı Sovyet yaşamının her alanını olumsuz şekilde etkilemiştir. Medvedev, SSCB'nin içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetlemiştir: "Bu, Sovyet Komünist Partisi'nin etnik birliğine, reformdan geçirilmiş bir federasyonun inşasına ve tüm perestroykaya vurulmuş bir darbedir."³³ Litvanya'da bu gelişmeler yaşanırken Kafkasya üzerinde atılan farklı bir adım yabancı gazetecilerin Bakü'ye girişlerinin yasaklanması yönünde olmuştur. Bu kararın açıklaması olarak "yabancı gazetecilerin cumhuriyetlerdeki mevcut huzursuzluk sırasında "ek bir gerginlik faktörü" olabileceği söylenmiştir. SSCB'nin olayların başından itibaren Kafkasya'da yaşanan gelişmelere dair resmî açıklama yapmaktan kaçınmasına rağmen yabancı gazetecileri bölgeden uzaklaştırmak istemesi *The Times* gazetesinin özellikle ilgisini çekmiştir.³⁴

Medvedev'in Litvanya'da açıklama yaptığı sırada Sovyetler Birliği ile İran arasındaki sınır Azerbaycan Halk Cephesi protestocuları tarafından ateşe verilmişti. *The Times*'in "dramatik bir meydan okuma eylemi" olarak nitelendirdiği bu olay Nahçıvan'ın Ordubad yakınlarında gerçekleşmişti. Aynı gün en az 15 genç, İranlıların tezahüratları eşliğinde buz gibi soğuk suda yüzmüş, Müslüman köklerini keşfetmek için Kur'an-ı Kerim taşıyarak evlerine dönmüştür. *The Times*'a göre bu milliyetçi coşku gösterileri Moskova'da endişeye neden olmuş ve bölgedeki Komünist şefin görevden alınmasına yol açmıştır. Bunun üzerine harekete geçen İranlı bir parlamento üyesi Sovyet Müslümanlarını gösterilerine son vermeye davet etmiştir ancak bu isteği karşılık bulamamıştır.³⁵

The Times, Sovyet lider Gorbaçov'un içerideki sorunları çözmek için

³² Nick Worrall, "Gorbachov's Envoy Attacks Lithuania Communitts' Split", *The Times*, 9 January 1990, p. 9.

³³ Nick Worrall, "Gorbachov's Envoy Attacks Lithuania Communitts' Split", p. 9.

³⁴ Worrall, "Gorbachov's Envoy Attacks Lithuania Communitts' Split", p. 9.

³⁵ By Our Foreign Staff, "A Soviet Frontier is Put to the Torch", *The Times*, 9 January 1990, p. 20.

Moskova ziyaretini ertelemesini istediği Neil Kinnock'un hayal kırıklığına uğradığını yazmaktadır. Bu durumun yalnızca "evdeki sorunlarla" ilgili olmadığı Sovyet liderin Bay Kinnock'la vakit geçirmek konusundaki isteksizliği de aynı yazıda dile getirilmiştir. *The Times*'a göre Gorbaçov, Kinnock ile karşı karşıya gelmek istemediği için Litvanya'yı kaybetme bahanesini öne sürmüştür. Ancak aynı anda Nahçıvan, Gürcistan, Ermenistan, Moldova ve Azerbaycan'da meydana gelen gelişmeler Sovyet liderinin paniğini anlaşılır kılmaktadır.³⁶ Gorbaçov'un Litvanyalı Komünistleri yeniden Sovyet Partisine katmak için uğraştığı bu dönem aynı zamanda ayrılık fikrini sesli dile getirmemelerinin istendiği dönem olmuştur. *The Times*'da yayınlanan bir köşe yazısına göre Gorbaçov, göreve henüz başladığı bir dönemde Litvanya'nın başkenti Vilnius'e gerçekleştirdiği resmî gezide özgürleşme kararlılıklarını dile getirenlere Sovyet Federasyonunu dönüştürme planlarının yolda olduğunu söylemiş ancak ayrıntı vermemiştir. Oysa Gorbaçov gelmeden önce Litvanya nüfusunun yaklaşık onda birini oluşturan 300 bin kişi Vilnius'te sessiz bir protesto gösterisi düzenlemiş ve Sovyet liderine ülkelerinin bağımsızlığını kazanması yönündeki taleplerini iletmıştır.³⁷ Öğlene doğru Vilnius'a gelen ve mitinge katılmayan Gorbaçov ise Litvanyalıları Moskova'ya duydukları şüpheden vazgeçmeye ve reformdan geçirilmiş bir Sovyetler Birliği içerisinde kalmaya çağırmıştır. Buna karşılık Litvanya'nın yerel partisinin başkanı yaptığı açıklamada Litvanya'nın yüzyıllar boyunca başkalarının elinde oyuncak olduğunu söylemiş ve kimsenin bu bağımsızlık yürüyüşünü durduramayacağını ifade etmiştir. Litvanya artık bir oyuncak olmaktan çıkmıştı ve kendi kaderine kendisi karar vermişti. Litvanya'da bu gelişmeler yaşanırken SSCB, Kafkasya'da Ermenistan meydan okumasıyla karşı karşıya kalmıştı. Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ üzerindeki kontrolünün devam etmesine kızan Ermenistan parlamentosu Sovyet yasalarını veto etme hakkını oylayarak Kremlin'e meydan okumuştur. Aynı gün Azerbaycan milliyetçileri ise Dağlık Karabağ konusundaki anlaşmazlığın daha hızlı çözülmesini talep etmiş ve hükümet binalarını abluka altına almıştır.³⁸

³⁶ Matthew Parris, "Too Early for New Year Revolutions", *The Times*, 10 January 1990, p. 24.

³⁷ Nick Mary Worrall Dejevsky, "Kremlin Draws up Law to Let Republics Quit", *The Times*, 12 January 1990, p. 1.

³⁸ Worrall Dejevsky, "Kremlin Draws up Law to Let Republics Quit", p. 1.

The Times gazetesinde yer alan bir diğer haberde Dağlık Karabağ ve çevresinde Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında yaşanan çatışmalar üzerine Sovyetler Birliği'nin ilk kez kendine bağlı iki cumhuriyet arasında çıkabilecek bir savaş ihtimaliyle karşı karşıya kaldığı bilgisi verilmiştir. Ermenilerin Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den çıkarılması çağrısı üzerine Bakü'de başlayan olaylar 30 kişinin hayatını kaybettiği bir isyanın fitilini ateşlemiş ve olaylar kısa sürede Kafkasya'nın başka şehirlerine de sıçramıştır. Aynı anda Sovyet televizyonundan yapılan yayınlarda binlerce Azerbaycan Türkü ve Ermeni'nin karşı karşıya geldiği bu çatışmalar *The Times* tarafından Kafkasya'daki olayların hızla büyüyeceği şeklinde değerlendirilmiştir. Yedi Gün adlı haber programından alıntı yapan *The Times*, Şaumyanovsk'ta (Aşağı Ağcakend) toplanan Azerbaycan Türklerinin şehrin Komünist Parti liderleri ile çok sayıda Ermeni'yi rehin aldığını yazmıştır. Ayrıca bölgedeki askeri komutanın olağanüstü hâl ilan edilmesi çağrısında bulunduğunu ifade etmiş, bölgede artan huzursuzluk karşısında harekete geçen SSCB yetkililerinin bölgeye askeri birlik sevk ettiği bildirilmiştir.³⁹ Bölgede olası bir iç savaş çıkması endişesini dile getiren *The Times*, bu çatışmaların Litvanya'dan gelen ayrılık talebiyle boğuşan Gorbaçov'a ek bir yük getirdiğini yazmıştır. İçişleri Bakanlığı birlikleri Hazar Denizi'nin batı kıyısındaki Bakü sokaklarına taşınırken *The Times*'a konuşan bölge sakinleri önceki gece yaşanan olaylar sırasında 30 kişinin hayatını kaybettiğini ifade etmiş, Bakü'nün oldukça gergin olduğunu dile getirmişlerdir. Bakü'de meydana gelen olaylar üzerine harekete geçen Ermeniler, Erivan'da savunma birlikleri kurarak halkı ayaklandırmıştır. *The Times*'a göre Kafkasya'daki bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nde yaklaşık iki yıldır yaşanan en büyük etnik şiddete işaret etmekteydi. Erivan'da toplanan Ermenilerin bölgesel hükümetten talepleri Ermenistan'ın egemenliğini korumak adına Ermeni milliyetçi hareketiyle iş birliği yapılması yönündeydi.⁴⁰

The Times gazetesinde Sovyet Azerbaycan'ın da meydana gelen gelişmeler hakkında yazılan haberler arasında belki de en ilgi çekicisi "Autonomy is Long-term Aim for Powerful People's Front" yazısıdır. Hazhir, Teimourian tarafından kaleme alınan bu yazıda Sovyet

³⁹ Hazhir Michael Teimourian Knipe, "Fear of Civil War as 30 Die in Baku Riots", *The Times*, 15 January 1990, p. 1.

⁴⁰ Hazhir, Knipe, "Fear of Civil War as 30 Die in Baku Riots", , p. 1.

Azerbaycan'ındaki milliyetçi hareketin milliyetçi ve İslamî grupların “gevşek bir koalisyonu” olarak nitelendirilen Halk Cephesi tarafından yönetildiği dile getirilmiştir.⁴¹ Ekim 1989'dan itibaren resmen tanınan Halk Cephesi Azerbaycan Komünist Partisi'ni geri plana iterek ülkedeki gerçek güç haline gelmişti. Azerbaycan Halk Cephesi'nin asıl amacı Ermenistan'a komşu Dağlık Karabağ bölgesindeki Azerbaycan Türkü köylülerin canlarının korunması için Moskova'nın kararlı bir şekilde harekete geçirilmesi ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın idari parçası olarak kalacağına açıkça ilan edilmesiydi.⁴² Ermenistan'ın bu bölgede yer alan Azerbaycan köylerine yönelik aylardır süren ablukası yerli halkı oldukça zor durumda bırakmıştı. Azerbaycan Halk Cephesi'nin bir yandan Baltık ülkelerinde yaşanan ayrılıkçı hareketlerle başa çıkmaya çalışan SSCB'den uzun vadeli istekleri ise tam özerklik, İran Azerbaycan'ı ile sınırsız ilişki hakkı ve “Kremlin'in güçlü Ermeni yanlılığına” bir an önce son vermesiydi.⁴³ Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan gerginlik üzerine harekete geçen Kremlin, iki grup arasındaki çatışmalara son verebilmek için ordu, donanma ve KGB birliklerini bölgeye göndermeye karar vermiştir. Çatışmanın bir iç savaşa dönüşmesini engellemek için ilave birliklerin kurulması kararı ivedilikle alınmış ve Gorbaçov tarafından imzalanan bu karar ile Dağlık Karabağ'da olağanüstü hâl ilan edilmesi öngörülmüştü. Dönemin Sovyet Başbakanı Nikolay Rijkov, Norveç devlet radyosuna verdiği demeçte “anlaşmazlığın çözümü zor gözüküyor ancak yetkililer bunun bir iç savaşa dönüşmesine izin vermeyecektir” demiştir. *The Times*, Gorbaçov tarafından imzalanan olağanüstü hâl kararının yalnızca Dağlık Karabağ bölgesinde değil her iki cumhuriyette de etnik çatışmaların yaşandığı bölgelerde ve İran sınırında da uygulandığını yazmıştır. Ayrıca Azerbaycan'ın başkenti Bakü ve Kirovabad olmak üzere birçok şehirde sokağa çıkma yasağı uygulandığı belirtilmiş, bu kararın 1917 Devrimi'nden sonra yaşanan iç savaşın sona ermesinden bu yana yayınlanan en sert karar olduğu da

⁴¹ Hazhir Teimourian, “Autonomy is Long-term Aim for Powerful People's Front”, *The Times*, 15 January 1990, p. 8.

⁴² Hüseyin Adıgüzel, *Türk Dünyasında Demokrasi Hareketleri Özbekistan Birlik Halk Hareketi ve Azerbaycan Halk Cephesi*, İnsan ve Demokrasi Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 167; Q. Y. Əbdülsəlimzadə, *Nikbin Faciə (Qanlı Yanvar Düşüncələri)*, Bakı 2002, s. 91.

⁴³ Hazhir Teimourian, “Autonomy is Long-term Aim for Powerful People's Front”, p. 8.

vurgulanmıştır.⁴⁴

Ermenilerle yaşanan gerilim üzerine açıklama yapan Azerbaycan Halk Cephesi hareketinin liderleri yaşanan gelişmelerin Azerbaycan'ın yanı sıra tüm Sovyetler Birliği'nde demokratik reformun geleceğinden endişe duymalarına sebebiyet verdiğini dile getirmişlerdir. *The Times* gazetesine demeç veren AHC Enformasyon Bürosu Başkanı yaşanan gelişmelerin ve SSCB'nin bölgeye sevk ettiği ordunun faaliyetlerinin bazı demokratik özgürlükleri ortadan kaldırdığını vurgulamıştır. Bakü'de hala 15.000'den fazla Ermeni'nin yaşadığını belirten başkan, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a verilmesi mümkün olmadıkça bölgeye barış gelemeyeceğinin altını ısrarla çizmiştir. 1988-1990 yılları arasında yaşanan gelişmeler neticesinde Dağlık Karabağ'da meskûn binlerce Azerbaycan Türkü'nün anavatanlarından sürüldüğünü ifade eden AHC Enformasyon Bürosu Başkanı, mevcut anlaşmazlıklar neticesinde görülen ölümlerin medyada yer alan zulüm haberlerine karşılık ortaya çıktığını vurgulamış, her iki toplumun da kendi yurttaşlarına nasıl davranıldığını güvenilir şekilde öğrenmesi sayesinde çatışmaların hızla sakinleşebileceğini ileri sürmüştür.⁴⁵

Hem Kafkasya hem de Baltık ülkelerinde birbiri ardına yaşanan gelişmeler üzerine açıklama yapan Gorbaçov, Transkafkasya'da çatışmayı körükleyen "aşırılık yanlılarını, vandalları ve suçluları" kınadığını ifade etmiştir. Ayrıca reformlarına karşı çıkan muhafazakarları da sert bir dille eleştirerek onları kendi "görünüşte olmayan amaçları" için demokratikleşmeyi durdurmak isteyen "ayaktakımı" olarak nitelendirmiştir. *The Times*'ın haberine göre Sovyet lider bu açıklamayı yaparken Savunma Bakanı General Dmitri Yazov durumun "büyük bir felaket" olduğunu dile getirmiş ve bölgedeki 11.000 asker kontrolü yeniden sağlamak için savaşırken Sovyet yedek birliklerini göreve çağırmıştır. Yedek askeri birlikler yolları ve askeri üsleri korumakla görevlendirilmiştir. SSCB'nin bölgedeki asker sayısını hızla arttırması üzerine harekete geçen binlerce kişi Bakü'de bulunan Komünist Parti Genel Merkezi'nin önünde Sovyet askerlerinin ülkeden çıkarılması

⁴⁴ Hazhir Daniel, Teimourian Treisman, "Moscow Puts in Army Navy and the KGB", *The Times*, 16 January 1990, p. 1.

⁴⁵ Hazhir Teimourian, Azerbaijanis See Threat to Reform, *The Times*, 16 January 1990, p. 9.

talebiyle gösteri yapmıştır.⁴⁶ Hız kesmeden devam eden gelişmeler üzerine yeniden açıklama yapan Gorbaçov, muhafazakâr eleştirmenlere sert çıkış yapmış, perestroyka ve glasnost sürecini bulandırmak için kürek çeken kişileri şiddetle kınadığını ifade etmiştir. Transkafkasya’da meydana gelen “sanal bir iç savaş”, Baltık ülkelerinde bağımsızlık için gündün güne artan “yaygara” ve resmi olarak krizde olduğu söylenen bir ekonomi ile karşı karşıya olmasına rağmen açıklamalarına hız kesmeden devam eden Gorbaçov, reform ve perestroykanın ilerlemenin tek yolu olduğu konusunda ısrarcı olmuştur.⁴⁷ *The Times*, Gorbaçov’dan “zor durumdaki Sovyet lideri” olarak bahsetmektedir. Kremlin’de dünyanın dört bir yanından acilen çağrılan işçi ve istihbaratçıların katıldığı bir toplantıda konuşan Gorbaçov, yaşanan tüm olumsuz gelişmeleri görmezden gelerek reformların meyvelerini vermeye başladığını iddia etmiş, ülkenin demokratikleşme ve radikal ekonomi değişimine hız kesmeden devam etmekten başka çaresi olmadığını ifade etmiştir. “Perestroykaya havaya ihtiyacımız olduğu kadar ihtiyacımız var. Sistemimizin potansiyelini ortaya çıkarmak için buna ihtiyacımız var” diyen Sovyet lider, Sovyetler Birliği’nin komünizmi terk etmek üzere olmadığı konusunda ısrarcı davranmıştır. Bunun yerine Sovyet toplumunun manevi bir rönesans geçirdiğini ve evrensel insani değerler temelinde yeni bir ahlaki atmosfer inşa ettiğini ifade etmiştir.⁴⁸ *The Times*’a göre Gorbaçov’un bu konuşması iki muhafazakâr gazetenin, kendisinin başlattığı ekonomik programı sorguladığı, perestroykayı aceleci ve kötü düşünülmüş olmakla eleştirdiği ve hiçbir reformist ekonomistin ülkeyi mevcut çıkmazdan kurtaracak bilimsel ve düzgün bir program bulamadığında ısrar ettiği bir döneme denk gelmişti. Gorbaçov, 1941’deki Nazi işgalinden bu yana Sovyet ülkesi içinde yaşanan en kötü çatışma olan güneydeki etnik çatışmalardan duyduğu endişeyi kabul etmişti. Ancak devletin bölgedeki “eski ırkçılara, vandallara ve suçlulara” karşı güç kullanması gerektiğinin de altını çizmişti. Etnik gruplar arasındaki ilişkiler sorunu, Litvanya’daki milliyetçilerle yaptığı görüşmelerde de önerdiği gibi ancak yeni bir federasyon biçimiyle çözülebilirdi. *The Times*’a göre Ermenistan ve Azerbaycan’daki kaos, bir

⁴⁶ Michael Binyon, “Republics at War as Russia Drafts in the Reservists”, *The Times*, 19 January 1990, p. 1.

⁴⁷ Binyon, “Gorbachov Determined to Win Reforms Battle”, p. 6.

⁴⁸ Binyon, “Gorbachov Determined to Win Reforms Battle”, p. 6.

dereceye kadar dikkatlerin dağılmasını sağlamış, birçok kişinin Sovyet liderinin otoritesine en büyük meydan okuma olarak gördüğü, olayların gelişiminin kötü giden ekonomiden saptırılmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Askerlerin hızlı bir şekilde gönderilmesi, olağanüstü halin uygulanması ve çatışmaların medyada daha önce görülmemiş bir şekilde yer alması ulusun dikkatini çekmişti. Gorbaçov, yaşanan olaylar karşısında sarsılmış görünmemek konusunda kararlı davranmıştır. Vilnius'a yaptığı ziyaretler neticesinde Baltık Cumhuriyetlerinde yaşananlar karşısında ustaca zaman kazanmış, itibarını ve otoritesini tehlikeye atmadan koruyabilmek için güneyde yaşanan olaylarda askerlere güvenmeyi tercih etmiştir.⁴⁹ Hem Baltık ülkelerinde hem de Kafkasya'da yaşanan gelişmeler SSCB'deki çözülme hızlandıran etkili adımlardı.

Sonuç

SSCB'nin dağılma sürecine dair Ocak 1990'da *The Times* gazetesinde yer alan haber ve yorumlar, Batı medyasının bu büyük dönüşüm karşısındaki değerlendirmelerini ve beklentilerini yansıtmaktadır. Bu dönemde *The Times*'in içeriklerinde, Sovyetler Birliği'nin çözülme süreci yalnızca bir siyasi değişim değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir dönüşüm olarak ele alınmıştır. Gazetenin haberleri, Batı kamuoyuna SSCB'nin iç dinamikleri hakkında bilgi sunarken, Sovyet toplumdaki toplumsal ve siyasi gerginlikleri irdelemektedir. Gazete, Sovyetler Birliği'ndeki bu kriz dönemini ele alırken, yalnızca devlet yönetimi veya siyaset alanına değil, aynı zamanda toplumdaki derin ekonomik ve sosyal sorunlara da odaklanmıştır.

The Times'in haberlerinde, özellikle SSCB'nin ekonomik zorlukları, liderliğin kriz yönetimi yeteneği, Gorbaçov'un reform politikaları ve milliyetçi hareketlerin yükselişi gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu konular, Batı medyasının, Sovyetler Birliği'nin geleceğine dair hem olumlu hem de olumsuz öngörülerde bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, gazete reform hareketlerinin halk tarafından nasıl karşılandığını ve ülkede yarattığı değişim dalgasını ele alırken, Sovyet toplumunun bu değişime uyum sağlama kapasitesini sorgulamaktadır.

⁴⁹ Binyon, "Gorbachov Determined to Win Reforms Battle", p. 6.

Diğer yandan, gazetede yer alan analizlerde, reformların başarısız olması halinde olası sosyal ve siyasi kargaşaların yaşanabileceğine dair tahminler de dikkat çekmektedir. Bu durum, Batı medyasının SSCB'deki gelişmeleri ihtiyatlı bir şekilde izlediğini ve olası sonuçları hakkında temkinli değerlendirmelerde bulunduğunu göstermektedir.

The Times gazetesinin haberlerinde SSCB'nin Batı ile ilişkilerinde değişim yaşanabileceği, bu ilişkilerin SSCB'nin daha fazla açılım göstermesiyle yeni bir döneme girebileceği görüşü de sıklıkla işlenmiştir. Gazetenin değerlendirmelerinde, SSCB'nin dağılması durumunda Batı ve Sovyet ilişkilerinde hem ekonomik hem de kültürel bir yaklaşmanın mümkün olabileceği düşüncesi bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ortaya çıkacak yeni bir dünya düzeni ve bu düzenin Batı dünyası için nasıl fırsatlar sunabileceği de gazete tarafından ele alınmıştır.

Çalışmada ele alınan örneklerden yola çıkarak, *The Times* gazetesinin SSCB'nin dağılma sürecine dair yalnızca bilgi sunmakla kalmayıp aynı zamanda olayları tarihsel bir belge niteliği taşıyacak şekilde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Gazetenin Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecindeki bu haber ve yorumları, Batı medyasının bu dönemde nasıl bir ideolojik bakış açısına sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hem sosyalizm açısından bir dönemin sonu olarak hem de yeni bir küresel dengeler dönemine geçiş olarak gören bu yaklaşım, Batı medyasının SSCB ile ilgili olarak küresel ve uzun vadeli bir bakış açısı geliştirdiğini göstermektedir. Nitekim 20 Ocak 1990'da Azerbaycan merkezli olarak yaşanan gelişmeler Sovyetler Birliği hegemonyası altında varlığını sürdüren devletler için yeni bir adım olmuş ve *The Times*'ın Sovyetlerin dağılmasıyla yeni bir döneme girileceği savı haklılık kazanmıştır.

Kaynakça

“Caucasian Wall”, *The Times*, 5 January 1990, p. 15.

Əbdülsəlimzadə, Q. Y., *Nikbin Faciə (Qanlı Yanvar Düşüncələri)*, Bakı 2002.

Adıgüzel, Hüseyin, *Türk Dünyasında Demokrasi Hareketleri Özbekistan Birlik Halk Hareketi ve Azerbaycan Halk Cephesi*, İnsan ve Demokrasi Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Akarıslan, Zeynep, *Azerbaycan'da Bağımsızlığa Giden Süreçte 20 Ocak 1990 Olayları ve Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2018.

Alpay, Orçun, "Sovyet Tarihinin Son Perdesi: Mihail Gorbaçov Dönemi Sovyet Dış Politikası", *Liderlerin Sovyeti Devrimden Perestroykaya*, ed. Ayla Kaşoğlu, Çeviribilim Yayınları, İstanbul 2017.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2004.

Bekcan, Umut, "Stalin Döneminde Sovyet Dış Politikası İdeolojiden Saptı mı?", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, (2019), s. 371-381.

Binyon, Michael, "Gorbachov Determined to Win Reforms Battle", *The Times*, 19 January 1990, p. 6.

Binyon, Michael, "Republics at War as Russia Drafts in the Reservists", *The Times*, 19 January 1990, p. 1.

Brejnev, Leonid, *SBKP M.K Genel Sekreteri Leonid İliç Brejnev'in 70 Yılı*, çev. Halim Güven, Temel Yayınlar, Ankara 1977.

Bushkovitch, Paul, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2016.

By Our Foreign Staff, "A Soviet Frontier is Put to the Torch", *The Times*, 9 January 1990, p. 20.

Carr, Edward Hallett, *The Russian Revolution: From Lenin to Stalin 1917-1929*, Palgrave Macmillan, UK 2004.

Cafersoy, Nâzim, *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Doğan, Nejat, "Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya'nın Yeniden Birleşmesinden 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/1, (2011), s. 1-18.

Gorbaçov, Mihail, *Perestroika Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce*, çev. Kasım Yargıcı, Güneş Yayınları, İstanbul 1988.

Hazhir and Teimourian, "Autonomy is Long-term Aim for Powerful People's Front", *The Times*, 15 January 1990, p. 8.

Hazhir and Teimourian, Azerbaijanis See Threat to Reform, *The Times*, 16 January 1990, p. 9.

Hazhir Daniel, Teimourian Treisman, "Moscow Puts in Army Navy and the KGB", *The Times*, 16 January 1990, p. 1.

Hazhir Michael, Teimourian Knipe, "Fear of Civil War as 30 Die in Baku Riots", *The Times*, 15 January 1990, p. 1.

Kennedy, Paul, *Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken*, çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1995.

Kerblay, Basile, "Gorbaçov'un Politikalarının Genel Çizgileri", Gorbaçov'un Rusyası, çev. Osman Akınhay, haz. Cem Akaş, Sevin Okyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.

Kurt, Hakan "The Times Gazetesinde Gorbaçov'un Glasnost ile Perestroyka Politikalarını Uygulaması", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, VIII/4, (2012), s. 1350-1381.

Lenin, Vladimir İlyiç, *Ne Yapmalı?*, çev. Arif Berberoğlu, Kor Kitap, İstanbul 2022.

McElvoy McEwen, Anne Andrew, "Soviet Leader's Goodwill Message of Hope", *The Times*, 1 January 1990, p. 1.

Parris, Matthew, "Too Early for New Year Revolutions", *The Times*, 10 January 1990, p. 24.

Purtaş, Fırat, *Bağımsız Devletler Topluluğu*, Barış Kitap Basım Yayın, Ankara 2005.

Teimourian, Hazhir, "Iranian Azerbaijanis Puzzled by Nationalist Wave", *The Times*, 5 January 1990, p. 10.

Teisman, Daniel, "Border Chief is Thrown out by Gorbachov", *The Times*, 6 January 1990, p. 1.

Vernadsky, George, *Rusya Tarihi*, çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.

Webster, Philip Nick, Worrall, "Gorbachov is Forced to Delay Talks with Kinnock", *The Times*, 5 January 1990, p. 1.

Worrall Dejevsky, Nick Mary, "Kremlin Draws up Law to Let Republics Quit", *The Times*, 12 January 1990, p. 1.

Worrall, Nick and Our Foreign Staff, "Gorbachov Sends Troops to Georgia", *The Times*, 8 January 1990, p. 1.

Worrall, Nick, "Azerbaijan Demonstrators turn on Police after Shooting", *The Times*, 1 January 1990, p. 5.

Worrall, Nick, "Death Threats Issued by Soviet Border Rioters", *The Times*, 4 January 1990, p. 22.

Worrall, Nick, "Gorbachov's Envoy Attacks Lithuania Communitts' Split", *The Times*, 9 January 1990, p. 9.

Worrall, Nick, "Soviet Crowds Riot at Iran Border", *The Times*, 3 January 1990, p. 1.

Yeşilot, Okan, *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

Yeşilot, Okan, *Şah'ın Ülkesinde Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemiy Volinskiy'nin Kafkasya Raporu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

Yeşilot, Okan, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14/36, (2010), s. 187-199.

Yoğurtçu, Gökçe, Yunus Emre Gürbüz, "Kırgız Halkının Gözünden Gorbaçov", *History Studies*, XII/3, (2020), s. 961-979.

İnternet Kaynakları

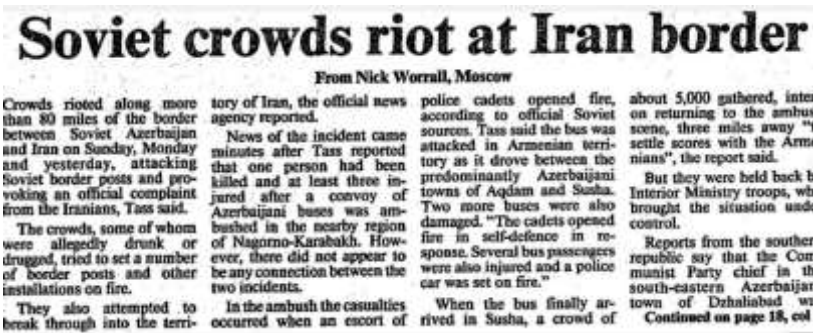
<https://www.britannica.com/topic/The-Times> [Erişim tarihi: 06.11.2024].

EKLER

Ek 1. The Times, 1 Jan 1990.



Ek 2. The Times, 3 Jan 1990.



Ek 3. The Times, 5 Jan 1990.

CAUCASIAN WALL

It is almost two years since Soviet troops were deployed in the streets of Yerevan. Then the disorders were over the status of the Armenian enclave of Nagorno-Karabakh. The Kremlin tried knocking Armenian and Azerbaijani heads together by cleaning out the leadership of the party organizations in both republics and imposing direct rule from Moscow on the disputed region. The situation is not less explosive than it was.

Mr Gorbachov made much in his new year message on Soviet television of what he called the "waves of socialist renewal" in Eastern Europe. When he surveyed the domestic scene, however, he struck a more sombre note, and conceded that the exacerbation of inter-ethnic relations had become a major source of concern.

Almost as he was speaking, demonstrators were tearing down guard towers and destroying alarm systems along a 100-mile stretch of the Soviet border with Iran. Petrol bombs were thrown, and there were chants of "down with the Russian empire" and "reunification with Iran". If it is all true, it is in some respects as ominous a development as anything that has gone before. Not for the first time, Russian history is springing up and hitting Mr Gorbachov in the face.

What is now Soviet Azerbaijan used to belong to Persia. The army of the Tsar marched in in the 1820s. Since last year there have been mass rallies there, and leaders of the Azerbaijani People's Front have been calling for the opening of the border with Iran. "Since Stalin's time", one of their leaders said, "there has been an official Berlin Wall between the Azerbaijanis in the north and those in the south".

The nationalists' claim that they want only to be able to visit their families on the other side of the frontier and to trade freely is met with scepticism in Moscow. Mr Gennadi Gerasimov, the Foreign Ministry spokesman, met it with one of his celebrated shrugs — "some extremists", he said, "believe there is no

need for a border between the Soviet Union and Iran". Tass announced that some of the demonstrators had been under the influence of drink and drugs. *Izvestia*, with a surer feel for emotive language, came up with "pogrom".

The Azerbaijanis are in the main Shia Muslims. After decades of hostility, the USSR's relations with Iran have only recently begun to improve. A delegation from Tehran visited Moscow last year, and agreements on economic co-operation were signed which included the reestablishment of oil pipeline and rail connections. Azerbaijan is important to the Soviet Union for its oil, and a number of large off-shore deposits have been discovered in the Caspian in the past few years.

The Iranians have protested at the disorders, and have called on the Soviet authorities to take "appropriate measures". These have so far taken the form of moving in troop reinforcements with armoured vehicles. Beyond that, Moscow seems to have little idea of how to proceed. The KGB general in charge of the frontier guards has accused the popular front leaders of bad faith, claiming that agreement had been reached on "moving some border structures", on "simplifying entry into the area" and on "creating more favourable conditions for economic activity".

Moscow does not have much room for manoeuvre. It will undoubtedly play on the divisions that have begun to appear in the Popular Front — some would settle for increased commercial and cultural contacts, others seem bent on more radical courses. The views of Tehran are impenetrable. At this stage, certainly, the Soviet authorities seem unlikely to look with favour on any sort of Benelux solution that would allow free passage through a "porous" frontier.

"What is to be done?" Since he let the twin genies of *glasnost* and *perestroika* out of the bottle, Mr Gorbachov has had many occasions to ask himself Lenin's famous question. This week it once again echoes mockingly back at him from the Caucasus.

Ek 4. The Times, 5 Jan 1990.

Gorbachov is forced to delay talks with Kinnock

By Philip Webster, Chief Political Correspondent,
and Nick Worrall, Moscow

President Gorbachov has called off contacts with foreign politicians planned for this month to concentrate on the growing domestic unrest in the Soviet Union, it was disclosed last night.

The gravity with which the Soviet leadership regards the present crisis was disclosed as Mr Gorbachov asked Mr Neil Kinnock to postpone his recently arranged three-day visit to Moscow due to start next weekend.

The announced postponement of such contacts is seen as underlining the scale of concern in Moscow at the protests on the Iran border in the republic of Azerbaijan and moves by the Baltic republics towards independence from the Soviet Union.

With Mr Gorbachov's popularity at home falling amid continued shortages of food and consumer goods, anti-communist and anti-government feelings in the outer republics are providing friction to heat the chill Soviet winter.

On Tuesday the Soviet leader is scheduled to fly to Lithuania to talk to breakaway Communist Party officials about reuniting with the Soviet Communist Party (CPSU).

A two-day or three-day visit to Vilnius, the republic's capital, is now in prospect, and much hard talking to communists who voted by 855-160 last month to form an independent Communist Party. The Vilnius visit was widely expected after the Lithuanian party chief, Mr Algirdas Brazauskas, had trav-

elled to Moscow to talk to Mr Gorbachov. His second party secretary, Mr Vladimir Beriozov, later told Lithuanian journalists: "No attempt will be made to try and stop the process.

"Communists want independence. I think we were understood," Mr Beriozov said, adding that Mr Gorbachov, who had been adamant only two weeks ago and condemned the Lithuanian decision, now had a completely different attitude.

The Moscow talks yesterday were described as having been held in a "constructive atmosphere". Mr Gorbachov

Changing Europe....10,11
Leading article.....15

was supported by the CPSU's ideology chief, Mr Vadim Medvedev, and his internal commission chief, Mr Alexander Yakovlev, both of them Politburo members.

The date for Mr Kinnock's talks with Mr Gorbachov, due to have taken place on Tuesday January 16, had been settled with Moscow only since Christmas and was announced last Sunday. Yesterday Mr Leonid Zamyatin, the Soviet Ambassador, called on Mr Kinnock with a personal message from Mr Gorbachov.

In it Mr Gorbachov said that "political events in the Soviet Union" required his "personal attention and participation". With regret he had to ask Mr Kinnock to postpone his visit. A statement from Mr Kinnock's

Continued on page 22, col 1

Ek 5. The Times, 12 Jan 1990.

LAST MINUTE
SPECIAL PRICE
50p

THE TIMES

FRIDAY JANUARY 12 1990

No 63,611

Gorbachov seizes initiative and startles Lithuanian separatists

Kremlin draws up law to let republics quit

By Nick Wessell in Vilnius and Mary Dejevsky in London

President Gorbachov seized the initiative to Moscow's delight with Lithuania with a surprise announcement last night that the Soviet leadership was working on a new constitution that would allow each of the 11 republics concerned to opt out of the Soviet Union to leave the USSR.

The decision, at a meeting of Lithuanian officials, was clearly designed to lure the rebellious Lithuanian Communists by offering and providing reasons for the republic's immediate independence.

Foreign correspondents were

in this mood. The press said a decision.

Moscow's decision was a surprise with proposed amendments to the constitution to expand the rights of republics. These amendments, which were drawn by the Central Committee but rejected by the republics, had disappointed many separatists in the Baltic republics because they removed all references to the republics in the constitution.

Such a right had long been assumed in the constitution, but it was regarded as a mere formality.

With the Gorbachov leadership's greater emphasis on constitutionalism and compliance with the letter of the law, Baltic separatists had hoped that the right to secede would become a real possibility.

It will show us an excellent example that would be followed by others. The law would provide such a mechanism.

"It is clear in which which goes over republics the right to secede is on the right side. If someone wants to go free to some degree independence from us, it is in the law."

Mr Gorbachov had earlier been in the visit to the Baltic republics to bring that

Back - Mrs Rose Motron, the first Central Baltic Lithuanian, yesterday offered the Department a greater role in government, but refused to accept plans to speed a new republic's creation, which he said was not possible to take the other

in this mood. The press said a decision.

Moscow's decision was a surprise with proposed amendments to the constitution to expand the rights of republics. These amendments, which were drawn by the Central Committee but rejected by the republics, had disappointed many separatists in the Baltic republics because they removed all references to the republics in the constitution.

Such a right had long been assumed in the constitution, but it was regarded as a mere formality.

With the Gorbachov leadership's greater emphasis on constitutionalism and compliance with the letter of the law, Baltic separatists had hoped that the right to secede would become a real possibility.



Steve Ashwin: President Gorbachov forcefully urging the vote against Lithuanian independence during his visit to the Baltic republics.

Extended Abstract

Mikhail Sergeyevich Gorbachev commenced his political career in 1952, when he joined the Communist Party of the Soviet Union. He was elected General Secretary of the Communist Party on 11 March 1985, marking a significant turning point in his career. From this date onwards, Gorbachev became the most prominent figure in the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). During his university years, he was involved in the youth branches of the Communist Party and was promoted to a fully authorised Politburo member in 1980. Gorbachev was perceived as a leader with a calm temperament and a soft face by the European states that were eager to witness the disintegration of the Soviet Union. He was regarded as younger, more agile, and hardworking than the other members of the Communist Party at the time of his election. Gorbachev was the sole leader of the Soviet Union during its final phase, which preceded its dissolution. For six years, he presided over a vast state comprising numerous ethnic groups. For Gorbachev, who lived in a period when Soviet Russia was experiencing economic difficulties, when peasants were compelled to work in the collective farm system, and who spent a formative youth in economic hardship, these were challenging experiences that shaped his perspective and informed the reforms he would implement during his ascension to leadership. The objective of perestroika was to restructure the Soviet system, which was beset with numerous problems. Initially, the focus was on the economy, with the intention of aligning it with technological developments and eliminating the country's backwardness. Gorbachev's principal objective was to ensure that the Communist Party did not lag behind societal developments in the context of an evolving global order. It was of great consequence to gain the support of the populace for the USSR administration, which encompassed a multitude of disparate nations, and it was widely acknowledged that the Soviet Union was approaching the end of its historical era. The provision of healthcare, education and housing, for example, were also key areas of focus. As the state met all the people's needs, their level of education increased over time. They became more aware and realised that they had a say in their future. It was within this context that perestroika was supported by glasnost. The concept of glasnost was developed with the intention of elucidating the shortcomings of the Soviet system. It was proposed as a means for Soviet citizens to demand reforms, yet it ultimately proved ineffective. The reform movements initiated by Gorbachev, which had been greeted with considerable optimism, ultimately proved unsuccessful, due in part to the emergence of national issues and the subsequent disintegration of the Soviet Union. As reported by *The Times*, developments in the Caucasus and the Baltic region were analogous to those in Romania, another focal point of

tension within the USSR. Faced with shortages of food and consumer goods, the population became aware of the shortcomings of Gorbachev's economic reform programme and subsequently rejected it. During this same period, the mobilisation of the most rigid nationalist groups within Russia, demanding greater rights for Russians and an end to the preferential treatment of foreign republics, marked the beginning of the end for Gorbachev. In statements made by Russian nationalists during this period, Soviet television was accused of being 'pro-Western', commercial partnerships with foreign partners were interpreted as 'neo-colonialist initiatives', and the government's attempt to downsize the Soviet armed forces was considered a 'pure act'. *The Times* interpreted this outburst by Russian nationalists as a response to the replacement of Russian by the ethnic languages of Soviet-dependent peoples, as well as to events in countries such as Lithuania, Moldova, Azerbaijan and Georgia. Towards the end of 1989, Mikhail Gorbachev, the leader of the USSR, celebrated the New Year with large crowds gathered in East and West Germany. In his address, Gorbachev advocated for the achievement of "socialism with democracy," emphasizing the conclusion of the Cold War and the unification of Europe. However, despite his optimistic outlook, Gorbachev's statements coincided with a period in which separatist movements within the USSR gained momentum. Gorbachev's expressions of hope and goodwill did not align with the message of peace towards the Soviet Union. Simultaneously, advocated for global peace and extended his warmest greetings to the Soviet people. This speech was regarded as a source of hope for Soviet societies in their struggle for independence. During this period, the number of separatist movements within the USSR increased rapidly. Protests in the Caucasus and along the Iranian border became widespread, with Soviet outposts on the Iranian border being attacked and important facilities along the border being set on fire. The developments in the Caucasus and the Baltic Republics were closely monitored by *The Times*, a UK-based newspaper. *The Times* drew parallels between the situation in Azerbaijan and the developments in the Baltic Republics, another region experiencing heightened tensions within the USSR. *The Times* asserted that Gorbachev's reforms were insufficient in addressing the deteriorating economic situation within the Soviet Union. In its reporting, *The Times* referred to Gorbachev as "the Soviet leader in trouble." In a speech delivered at a meeting held within the Kremlin, attended by both workers and intelligence officers who had been urgently summoned from across the globe, Gorbachev asserted that the reforms had commenced to yield positive outcomes, despite the presence of unfavourable developments. He further emphasised that the country was compelled to persist with the processes of democratisation and radical economic transformation without any reduction in pace. "Perestroika is as indispensable to us as air is to our

existence." "It is necessary to unlock the potential of our system," the Soviet leader asserted that the Soviet Union was not contemplating abandoning communism. Instead, he asserted that Soviet society was undergoing a spiritual renaissance and establishing a new moral atmosphere based on universal human values. According to *The Times*, Gorbachev's speech coincided with a period when two conservative newspapers were questioning the economic programme he had initiated. They criticised perestroika as hasty and ill-considered and insisted that no reformist economist had developed a scientific and effective programme to resolve the country's current economic crisis.

In the early 1990s, Georgia was engaged in the political unrest that was occurring in Azerbaijan, Iran and the Baltic Republics. Gorbachev, who had dispatched troops to Georgia in response to tensions with the Ossetians, was confronted with one of the USSR's new crisis points. Despite the USSR's initial reluctance to comment on the developments in the Caucasus, the organisation's efforts to restrict foreign journalists' access to the region attracted particular attention from *The Times* newspaper. *The Times* highlighted that the Soviet leader had cancelled his meetings with foreign politicians in order to address domestic issues, a decision which it was argued contributed to the exacerbation of existing problems. Gorbachev was confronted with the challenge of addressing mounting unrest in the Caucasus and the Baltic Republics. As reported in *The Times*, statements made by Soviet leaders during this period attributed the rebellious actions of the communist parties in the republics of the USSR to external influences. In its coverage of developments in the Caucasus during this period, *The Times* highlighted the Soviet authorities' decision to prohibit the entry of foreign journalists to the region. Gorbachev, who took action to regain control over the region following the protests on the border of the Soviet Union and Iran, and the developments centred on Azerbaijan, Armenia and Georgia, initially pursued a moderate policy. However, he subsequently moved away from his conciliatory identity due to the increasing demands for independence. This situation could be observed in the news published in *The Times*. *The Times* assessed that the events in the Caucasus would grow rapidly.

During this period of accelerated disintegration of the USSR, Gorbachev made strenuous efforts to address the internal challenges. However, economic difficulties, ethnic conflicts and demands for independence hastened the dissolution of the USSR. Gorbachev's reforms proved insufficient to sustain the USSR, and ultimately, the Soviet Union disintegrated.